

G. M. a ostatní proti Moldavsku, rozsudek ze dne 22. 1. 2022

Stěžovatel: G. M. a ostatní

Žalovaný stát: Moldavsko

Číslo stížnosti: 44394/15

Datum: 22.11.2022

Článek Úmluvy: čl. 3

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: mentální postižení, nelidské zacházení, ponižující zacházení, pozitivní závazky

Český právní řád: čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod
§ 159 odst. 1, odst. 2 písm. c) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Významnost: 2

VÝBĚR ROZHODNUTÍ EVROPSKÉHO SOUDU PRO LIDSKÁ PRÁVA PRO JUSTIČNÍ PRAXI Č. 3/2023

G. M. a ostatní proti Moldavsku, rozsudek ze dne 22. 10. 2022

Autorský komentář

Uvedené rozhodnutí se týká případu zneužití osob hospitalizovaných v nemocenském zařízení, které nebyly pro svůj handicap dostatečně schopny se bránit lékařským zákrokům spočívajícím v zásahu do jejich reprodukčních schopností, jež jim byly učiněny bez jejich souhlasu. Soud zde rozvedl na základě své judikatury, že jde o případ, který dosahuje prahu závažnosti, který je považován za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy, protože se týká potratů a kontroly porodnosti u žen s mentálním postižením, které se staly obětí znásilnění lékařem v psychiatrické léčebně, kde pobývaly.

Přestože řešená problematika již byla judikaturou Soudu posuzována a Soud vyjádřil, že lékařský zákrok, kterému byla osoba vystavena proti své vůli, lze považovat za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy (viz například rozsudek ze dne 5. 6. 2014, Akopyan proti Ukrajině, č. 12317/06, bod 102.), a že sterilizace duševně způsobilé dospělé osoby bez jejího plného a informovaného souhlasu, kdy nedošlo k bezprostřednímu ohrožení jejího života, představovala léčbu v rozporu s čl. 3 Úmluvy, není od věci na podkladě okolností projednávané věci tyto principy znovu připomenout (srov. body 85. a 86.).

V tomto rozhodnutí vyjádřené názory mohou mít využití i v našich právních poměrech, kde jsou uvedené souvislosti řešeny např. v rovině civilního práva ve vztahu k materiálnímu odškodnění. O takový případ se jednalo např. ve věci Nejvyššího soudu vedené pod sp. zn. 30 Cdo 2905/2007.

Lze připomenout i závěr Soudu uvedený v bodě 90., že na obvinění z nekonsensuální antikoncepce nelze nahlížet odděleně od obvinění z nedobrovolných potratů a že k závažnosti takových obvinění a

zranitelnosti stěžovatelek by měly být stížnosti týkající se nekonsensuální antikoncepce rovněž přezkoumány podle čl. 3 Úmluvy.

K tomu lze dodat, že obdobná ochrana je vymezena i v čl. 7 odst. 2 Listiny a v jeho duchu již rozhodoval i Ústavní soud, a to např. v nález ze dne 12. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 2315/2015, podle něhož „zásahy do zdraví člověka (jako například způsobení zranění nesplněním právní povinnosti) je třeba jako zásahy do tělesné a duševní integrity člověka přezkoumávat podle čl. 7 odst. 1 Listiny“.

V trestněprávní rovině se může posuzovaná věc dotýkat trestného činu nedovoleného přerušení těhotenství bez souhlasu těhotné ženy ve smyslu § 159 odst. 1 tr. zákoníku, jehož se dopustí ten, kdo bez souhlasu těhotné ženy uměle přeruší její těhotenství. Vzhledem k tomu, že Soud také poukázal na to, že v případě duševně nemocných pacientů je třeba vzít v úvahu jejich zvláštní zranitelnost (bod 92.), a že státy mají zvýšenou povinnost chránit osoby s mentálním postižením, které byly stejně jako stěžovatelky v projednávané věci svěřeny do péče veřejné instituce, která je odpovědná za zajištění jejich bezpečí a blahobytu (viz bod 112.), bylo by za splnění dalších okolností možné dovodit, že by obdobné případy mohly naplňovat i kvalifikační znak podle § 159 odst. 2 písm. c) tr. zákoníku, a to v alternativě „zneužívaje tísně“ takové osoby. Nepříznivé poměry, které tíseň vyžaduje, se mohou týkat osobních i rodinných či jiných poměrů, pro něž se utiskovaná osoba ocitá v těžkostech a nesnázích. Takový závěr by odpovídal i legitimnímu požadavku podle čl. 3 Úmluvy zahrnujícímu povinnost pro stát zavést legislativní a regulační rámec ochrany, což uvedené ustanovení splňuje.

(JUDr. Milada Šámalová)

SKUTKOVÝ STAV

První a druhá stěžovatelka (G. M. a T. M.) se narodily v roce 1984 a třetí (M. P.) v roce 1973. Všechny trpí mentálním postižením různého stupně závažnosti a byly umístěny do neuropsychiatrického rezidenčního ústavu (dále jen „azylový dům“) v Bălți. Během pobytu v azylovém domě byly při různých příležitostech znásilněny F. S., vedoucím lékařem jednoho z oddělení. První a třetí stěžovatelka tvrdí, že po znásilnění otěhotněly, a všechny tři uvádějí, že byly podrobeny nuceným potratům a že po nucených potratech jim byla do dělohy bez jejich souhlasu implantována nitroděložní antikoncepční tělíska, aby se zabránilo dalšímu těhotenství.

První stěžovatelka pobývala v azylovém domě v Bălți v letech 2002 až 2013. Podle ní otěhotněla poté, co byla znásilněna F. S. V listopadu 2003 se lékaři v azylovém domě dozvěděli, že je těhotná mezi sedmáctým a osmáctým týdnem, a poslali ji na potrat do porodnice v Bălți. Dne 5. 12. 2003 byla násilně podrobena potratu amniotomie. Následující den porodila chlapečka a podstoupila kyretáž v narkóze. Dne 8. 12. 2003 byla propuštěna. Dne 1. 4. 2014 se první stěžovatelka podrobila gynekologickému vyšetření, při němž bylo zjištěno, že má nitroděložní antikoncepční tělísko. V blíže neurčeném datu se lékař pokusil zařízení vyjmout, ale nebyl schopen jej v cervikální dutině najít, a proto dospěl k závěru, že zařízení buď muselo být zapuštěno do děložní stěny, nebo tam vůbec nebylo. První stěžovatelka žádné další děti neměla.

Druhá stěžovatelka pobývá v azylovém domě v Bălți od roku 2001. Dne 22. 11. 2007 lékaři v azylovém domě zjistili, že je v sedmém týdnu těhotenství. O pět dní později byla hospitalizována v porodnici Bălți a podrobena potratu a kyretáži. Z lékařské dokumentace vyplývalo, že mělo jít o spontánní potrat a že informovaný souhlas podepsala osoba „M.“. Dokument však neobsahoval žádné údaje týkající se identifikačních údajů pacienta, data nebo popisu příslušného lékařského zákroku. Podle stěžovatelky jí lékař v roce 2014 při lékařské prohlídce vyjmul nitroděložní antikoncepční tělísko, o kterém se stěžovatelka domnívala, že muselo být zavedeno po potratu. V době podání žádosti v roce 2015 neměla žádné další děti. Vláda předložila dokumenty potvrzující, že v červenci

2015 a listopadu 2016 stěžovatelka dvakrát spontánně potratila a v letech 2019 a 2020 porodila dvě děti.

Třetí stěžovatelka pobývala v azylovém domě od roku 1988 do roku 1998 a poté od roku 2009. Podle jejího tvrzení otěhotněla v roce 1998 poté, co byla znásilněna F. S. a byla podrobena nucenému potratu. Protože si na tyto události stěžovala, byla 10. 8. 1998 převezena do jiného psychiatrického ústavu. Žádné další děti neměla a tvrdila, že jí bylo do dělohy implantováno nitroděložní antikoncepční tělísko.

Dne 19. 4. 2014 stěžovatelky podaly trestní oznámení z důvodu ukončení těhotenství a zavedení antikoncepce, bez jejich souhlasu. Opíraly se přímo o čl. 8 Úmluvy. Dne 12. 5. 2014 policie odpověděla přípisem, že ukončení jejich těhotenství bylo zákonné a předpokládané vnitrostátním právem. Právní zástupce stěžovatelů se proti odpovědi policie odvolal, mimo jiné uvedl, že je neúplná, neboť u třetího stěžovatele nebylo provedeno řádné šetření skutkových okolností. Státní zástupce však odmítl zahájit trestní stíhání s tím, že skutkové okolnosti nevykazují znaky trestného činu nedovoleného ukončení těhotenství nebo nezákonné chirurgické sterilizace. Naopak dospěl k závěru, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno v souladu se zákonem a s jejich souhlasem; při neexistenci lékařské dokumentace o opaku třetí stěžovatelka nikdy nebyla těhotná; a stěžovatelky nikdy nebyly sterilizovány. Státní zástupce vycházel ze svědeckých výpovědí zaměstnanců neuropsychiatrického ústavu, ale jejich obsah necitoval.

Stěžovatelky se proti rozhodnutí státního zástupce odvolaly s odůvodněním, že první stěžovatelka nesouhlasila s ukončením těhotenství ani s antikoncepčním opatřením, že souhlas údajně podepsaný druhou stěžovatelkou byl vadný a že nebylo provedeno řádně vyšetřování stížností týkajících se nucené antikoncepce nebo skutečností ohledně třetí stěžovatelky, která měla pobývat v různých zařízeních. Tomuto odvolání bylo vyhověno, avšak dne 1. 10. 2014 státní zástupce opět odmítl zahájit trestní stíhání, a to ze stejných důvodů jako dříve, se závěrem, že všechny tři stěžovatelky s lékařskými zákroky souhlasily. Další odvolání stěžovatelek bylo nadřízeným státním zástupcem zamítnuto, a proto se odvolaly k vyšetřujícímu soudci.

Dne 5. 12. 2014 vyšetřující soudce vyhověl odvolání stěžovatelek a vrátil věc k dodatečnému ověření skutkového stavu, zejména s cílem zjistit, zda vnitrostátní právo umožňuje ukončení těhotenství až po šestnáctém až osmnáctém týdnu, vyslechnout lékaře, kteří potraty provedli, a posoudit, zda stěžovatelky jsou způsobilé k právním úkonům či nikoli. Dne 28. 1. 2015 odvolací soud v Bělty toto rozhodnutí potvrdil a zamítl odvolání státního zástupce. Státní zástupce poté znovu odmítl zahájit trestní stíhání, avšak soud vyhověl odvolání stěžovatelek a opět věc vrátil k došetření. Případ byl znovu otevřen a bylo nařízeno znalecké zkoumání zákonnosti lékařských rozhodnutí o ukončení těhotenství první a druhé stěžovatelky, při němž vyšlo najevo, že nedošlo k porušení pravidel lékařské pomoci ani způsobu ukončení těhotenství, stěžovatelky nebyly při tomto procesu zraněny a v jejich zdravotní dokumentaci nebyly zaznamenány žádné negativní následky.

Dne 3. 1. 2017 státní zástupce znovu odmítl zahájit trestní stíhání, neboť dospěl k závěru, že úkony podniknuté vůči stěžovatelkám neobsahovaly znaky trestných činů nedovoleného ukončení těhotenství nebo zanedbání lékařské péče. Stěžovatelky se proti tomuto rozhodnutí neodvolaly. Dne 19. 11. 2019 byl F. S. odsouzen za znásilnění celkem šestnácti obyvatelk azylového domu, včetně všech tří stěžovatelek, a to k patnácti letům trestu odnětí svobody. Konečný rozsudek citoval dvě svědecké výpovědi zmiňující těhotenství třetí stěžovatelky a její předání do porodnice v Bělty k přerušení těhotenství. Zaměstnanec V. N. navíc uvedl případ další obyvatelky azylového domu, která otěhotněla poté, co byla znásilněna F. S., a která byla převezena k nucenému potratu. Uvedl, že obyvatelky „směly žít s muži pod podmínkou, že neotěhotní“.

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

PŘEDBĚŽNÉ NÁMITKY VLÁDY

Námitka týkající se zneužití práva na podání stížnosti ve vztahu k druhé stěžovatelce

Vláda argumentovala tím, že druhá stěžovatelka zneužila své právo podat stížnost, protože opomněla informovat Soud, že měla další dvě těhotenství ukončená v letech 2015 a 2016 a v letech 2019 a 2020 porodila dvě děti, což vyvrátilo obvinění z její sterilizace.

Stěžovatelka k této námitce nepředložila žádné připomínky.

Soud opakuje, že stížnost může být zamítnuta jako zneužití práva na podání podle čl. 35 odst. 3 Úmluvy, mimo jiné z důvodů, že byla vědomě založena na nepravdivých skutečnostech (viz rozsudek ze dne 5. 10. 2000, Varbanov proti Bulharsku, č. 31365/96, bod 36., rozsudek ze dne 18. 5. 2004, Řehák proti České republice, č. 67208/01, rozsudek ze dne 18. 1. 2005, Popov proti Moldavsku, č. 74153/01, bod 48., a rozsudek ze dne 2. 5. 2006, Kérétchachvili proti Gruzii, č. 5667/02). Neúplné, a tudíž zavádějící informace mohou rovněž představovat zneužití práva na podání stížnosti, zejména pokud se informace týkají samotného jádra věci a není-li poskytnuto dostatečné vysvětlení odůvodňující neuvedení těchto informací (viz rozsudek ze dne 3. 7. 2007, Poznanski a Ostatní proti Německu, č. 25101/05).

Soud má za to, že informace o druhé stěžovatelce, která porodila děti v letech 2019 a 2020, byla pro tento případ relevantní a měla být předložena Soudu spolu s jakýmkoli dalším vývojem, ke kterému došlo poté, co podala stížnost dne 2. 9. 2015. Poznnamenává, že druhá stěžovatelka při podání své stížnosti uvedla, že od ukončení těhotenství v roce 2007 nemohla mít žádné děti, a tvrdila, že je to kvůli implantovanému nitroděložnímu tělísku. Od počátku tedy bylo jasné, že se případ týká údajného nedobrovolného antikoncepčního opatření, a nikoli nedobrovolné trvalé sterilizace. Kromě toho druhá stěžovatelka nikdy neformulovala žádné stížnosti k Soudu týkající se ukončení jejího těhotenství v letech 2015 a 2016. Za těchto okolností Soud konstatuje, že ačkoli jsou důležité, chybějící informace nebyly rozhodující pro otázku, zda je stížnost přijatelná. Proto se Soud za zvláštních okolností tohoto případu rozhodl neprohlásit stížnost týkající se druhé stěžovatelky za nepřijatelnou.

Tuto námitku je tedy třeba zamítnout.

Námitka týkající se nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků

Vláda rovněž tvrdila, že stěžovatelky nevyčerpaly dostupné vnitrostátní opravné prostředky ...

Stěžovatelky nesouhlasily a poznamenaly, že jakmile státní zástupce při několika příležitostech dospěl k závěru, že vnitrostátní právo umožňuje nesouhlasné ukončení těhotenství osob s mentálním postižením, tak na vnitrostátní úrovni neexistoval žádný účinný opravný prostředek, který by bylo třeba vyčerpat.

Soud znovu zdůrazňuje, že účelem čl. 35 odst. 1 Úmluvy je poskytnout smluvním státům možnost zabránit nebo napravit porušení, která jsou jim vytýkána, předtím, než jsou tato obvinění předložena Soudu. V důsledku toho jsou osvobozeni od odpovědnosti za své činy před mezinárodním orgánem předtím, než měly příležitost dát věci do pořádku prostřednictvím svého vlastního právního systému (viz rozsudek ze dne 23. 4. 1996, Remli proti Francii, bod 33., rozsudek velkého senátu ze dne 28. 7. 1999, Selmouni proti Francii, č. 25803/94, bod 74., a rozsudek velkého senátu ze dne 25. 3. 2014, Vučković a Ostatní proti Srbsku, č. 17153/11, bod 70.). Stěžovatel zároveň nemusí uplatňovat opravné prostředky, které, ačkoli teoreticky mají povahu opravných prostředků, ve skutečnosti nenabízejí žádnou šanci na nápravu údajného porušení (viz rozsudek ze dne 16. 9. 1996, Akdivar a Ostatní proti Turecku, bod 68., a rozsudek ze dne 13. 1. 1997, Yöyler proti Turecku, č. 26973/95).

V projednávané věci je pravdou, že se stěžovatelky neodvolaly proti konečnému rozhodnutí státního zástupce o odmítnutí zahájení trestního stíhání v jejich věci, přičemž rozhodnutí bylo vydáno více než rok po podání stížnosti. Soud nicméně shledává otázku vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků nerozlučně spojenou s opodstatněností stížností. Domnívá se proto, že obě otázky by měly být spojeny a přezkoumány společně (viz rozsudky ze dne 15. 10. 2013, Timus a Tarus proti Moldavské republice, č. 70077/11, bod 41., a ze dne 13. 4. 2021, Scripnic proti Moldavské republice, č. 63789/13, bod 24.).

TVRZENÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

S odvoláním na čl. 8 Úmluvy stěžovatelky tvrdily, že byly podrobeny nedobrovolným potratům a antikoncepčním opatřením a že úřady neprovedly účinné vyšetřování okolností těchto událostí.

Soud znovu opakuje, že je pánem v hodnocení skutkových okolností případu podle práva, a není vázán hodnocením poskytnutým stěžovateli nebo vládou (viz rozsudek ze dne 12. 9. 2017, Rõigas proti Estonsku, č. 49045/13, bod 65.). Soud se domnívá, že stížnosti stěžovatelek by měly být přezkoumány z hlediska čl. 3 Úmluvy (viz rozsudek velkého senátu ze dne 20. 3. 2018, Radomilja a ostatní proti Chorvatsku, č. 37685/10 a 22768/12, body 110. až 127.) z důvodů vysvětlených níže (body 84. až 91.).

Posledně uvedené ustanovení zní takto:

„Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.“

Přijatelnost

Soud poznamenává, že tato stížnost není ani zjevně neopodstatněná ani nepřijatelná z jiných důvodů uvedených v čl. 35 Úmluvy. Musí být proto prohlášena za přijatelnou.

Rozhodnutí ve věci samé

Vyjádření stran

(...)

Hodnocení Soudu

Rozsah projednávané věci

Soud poznamenává, že případy týkající se lékařských zákroků, včetně těch, které byly provedeny bez souhlasu pacienta, obecně spadají k prošetření podle čl. 8 Úmluvy (viz například rozsudek ze dne 18. 12. 2012, G. B. a R. B. proti Moldavské republice, č. 16761/09, rozsudek ze dne 15. 1. 2013 Csoma proti Rumunsku, č. 8759/05, body 45. a 46., a rozsudek ze dne 10. 11. 2020, L. F. proti Irsku, č. 62007/17, bod 95.). V řadě případů však Soud uznal, že za určitých podmínek mohou lékařské zákroky dosáhnout prahu závažnosti, který je považován za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy.

Soud zejména rozhodl, že lékařský zákrok, kterému byla osoba vystavena proti své vůli, lze považovat za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy (viz například rozsudek ze dne 5. 6. 2014, Akopyan proti Ukrajině, č. 12317/06, bod 102.). Soud usoudil, že nucené gynekologické prohlídky (testy panství), kterým byly v policejní vazbě podrobeny dvě stěžovatelky, tehdy ve věku 16 a 19 let, představovaly hrubé a špatné zacházení (viz rozsudek ze dne 17. 3. 2009, Salmanoğlu a Polattaş proti Turecku, č. 15828/03, bod 96.). Soud rovněž konstatoval, že sterilizace duševně způsobilé dospělé osoby bez jejího plného a informovaného souhlasu, kdy nedošlo k bezprostřednímu ohrožení jejího života,

představovala léčbu v rozporu s čl. 3 Úmluvy. Soud dospěl k tomuto závěru s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem dotčených případů, včetně skutečností, že stěžovatelé patřili ke zranitelné skupině obyvatelstva (Romové); byli nízkého věku a byli v rané fázi svého reprodukčního života; nepřítomnosti bezprostřední lékařské nutnosti; a závažnosti lékařských a psychologických následků sterilizačního postupu (viz rozsudek ze dne 8. 11. 2011, V. C. proti Slovensku, č. 18968/07, body 116. až 119.; rozsudek ze dne 12. 6. 2012, N. B. proti Slovensku, č. 29518/10, body 79. a 80. a rozsudek ze dne 13. 11. 2012, I. G. a ostatní proti Slovensku, č. 15966/04, body 123. až 125.).

V této souvislosti Soud znovu potvrzuje, že špatné zacházení musí dosáhnout minimální úrovně závažnosti, má-li spadat do působnosti čl. 3 Úmluvy. Posouzení tohoto minima je relativní; záleží na všech okolnostech případu, jako je délka léčby, její fyzické a psychické účinky a v některých případech i pohlaví, věk a zdravotní stav oběti. Ačkoli je účel takového zacházení faktorem, který je třeba vzít v úvahu, zejména s ohledem na otázku, zda bylo úmyslem oběti ponížít nebo zesměšnit, tak neexistence takového účelu nevyhnutelně nevede ke zjištění, že k žádnému porušení čl. 3 nedošlo (viz například výše uvedený rozsudek V. C. proti Slovensku, bod 101.). Při hodnocení důkazů Soud obecně použil důkazní standard „mimo rozumnou pochybnost“. Takový důkaz může vyplývat z koexistence dostatečně silných, jasných a souhlasných závěrů nebo podobných nevyvrácených skutkových domněnek (viz mj. výše uvedený rozsudek Akopyan proti Ukrajině, bod 103.).

Soud již dříve poznamenal, že pocit méněcennosti a bezmoci, které jsou typické pro pacienty držené v psychiatrických léčebnách, vyžaduje zvýšenou ostražitost při přezkumu, zda byla dodržována Úmluva. I když je na lékařských autoritách, aby na základě uznávaných pravidel lékařské vědy rozhodly o terapeutických metodách, které se použijí, pokud je to nutné násilím, k zachování fyzického a duševního zdraví pacientů, kteří nejsou zcela schopni rozhodnout, tak tito pacienti přesto zůstávají pod ochranou čl. 3, jehož požadavky neumožňují žádnou odchylku (viz rozsudek ze dne 24. 9. 1992, Herczegfalvy proti Rakousku, bod 82.).

Právní nástroje a doporučení přijaté Organizací spojených národů a Radou Evropy naznačují, že nucené potraty, sterilizace a kontrola porodnosti jsou formy násilí založené na pohlaví.

V projednávané věci se otázka údajných lékařských zákroků bez souhlasu, konkrétně potratů a kontroly porodnosti, týká žen s mentálním postižením, které se staly obětí znásilnění lékařem v psychiatrické léčebně, kde pobývaly, ale zachovaly si způsobilost k právnímu jednání. Invazivní lékařské zákroky, kterým byly údajně vystaveny, pokud byly prokázány, v kombinaci se zranitelností stěžovatelek - vyplývající z takových prvků, jako je jejich pohlaví, postižení a umístění do ústavů - jsou dostatečně závažné, aby spadaly do působnosti čl. 3 Úmluvy.

Soud navíc poznamenává, že na obvinění z nekonsensuální antikoncepce nelze nahlížet odděleně od obvinění z nedobrovolných potratů, protože by mohla vyvolat problémy týkající se systémového odpírání reprodukčních práv institucionalizovaným ženám s mentálním postižením. Vzhledem k závažnosti takových obvinění a zranitelnosti stěžovatelek by měly být stížnosti týkající se nekonsensuální antikoncepce rovněž přezkoumány podle čl. 3 Úmluvy.

Soud tedy přezkoumá, zda v projednávaném případě žalovaný stát dodržel své povinnosti podle tohoto ustanovení.

Obecné principy

Povinnost Vysokých smluvních stran podle čl. 1 Úmluvy zajistit každému v rámci jejich jurisdikce práva a svobody definované v Úmluvě, přijatá společně s čl. 3, vyžaduje, aby státy přijaly opatření určená k zajištění toho, aby jednotlivci v jejich jurisdikci nebyli vystaveni špatnému zacházení, včetně špatného zacházení ze strany soukromých osob (viz rozsudek ze dne 15. 5. 2012, I. G. proti

Moldavsku, č. 53519/07, bod 40.). Tato opatření by měla poskytovat účinnou ochranu zejména dětí a dalších zranitelných osob a zahrnovat přiměřené kroky k zabránění špatnému zacházení, o kterém úřady věděly nebo měly vědět (viz rozsudek ze dne 4. 12. 2013, M. C. proti Bulharsku, č. 39272/98, bod 150.). Soud také poukázal na to, že v případě duševně nemocných pacientů je třeba vzít v úvahu jejich zvláštní zranitelnost [viz rozsudek ze dne 3. 4. 2001, Keenan proti Spojenému království, č. 27229/95, bod 111., rozsudek ze dne 11. 7. 2006, Rivière proti Francii, č. 33834/03, bod 63., a rozsudek velkého senátu ze dne 17. 7. 2014 Centre for Legal Resources (jménem Valentina Câmpeana) proti Rumunsku, č. 47848/08, bod 131.].

Přezkoumání judikatury Soudu ukazuje, že čl. 3 byl nejčastěji uplatňován v kontextech, ve kterých riziko vystavení zakázané formě zacházení vycházelo z úmyslně spáchaných činů státních činitelů nebo orgánů veřejné moci. Lze jej obecně popsat jako uložení primárně negativní povinnosti státům zdržet se způsobování vážné újmy osobám v jejich jurisdikci (viz rozsudek ze dne 13. 11. 2012, Hristozov a ostatní proti Bulharsku, č. 47039/11 a 358/12, bod 111.).

Soud však také usoudil, že státy mají pozitivní povinnosti podle čl. 3 Úmluvy, které zahrnují zaprvé povinnost zavést legislativní a regulační rámec ochrany; zadruhé, za určitých přesně definovaných okolností povinnost přijmout operativní opatření na ochranu konkrétních osob před rizikem zacházení v rozporu s tímto ustanovením; a za třetí povinnost provést účinné vyšetřování sporných tvrzení o takovém zacházení. Obecně řečeno, první dva aspekty těchto pozitivních závazků jsou klasifikovány jako „hmotněprávní“, zatímco třetí aspekt odpovídá pozitivní „procesní“ povinnosti státu (viz rozsudek velkého senátu ze dne 2. 2. 2021, X. a ostatní proti Bulharsku, č. 22457/16, body 178., 179; *mutatis mutandis* rozsudek velkého senátu ze dne 15. 6. 2021, Kurt proti Rakousku, č. 62903/15, bod 165.; a *mutatis mutandis* rozsudek ze dne 14. 12. 2021, Tunikova a ostatní proti Rusku, č. 55974/16 a 3 další, bod 78.).

Posouzení skutkového stavu v projednávané věci

Soud je vyzván, aby přezkoumal, zda stěžovatelky, které byly mentálně postižené, ale nebyly zbaveny způsobilosti k právnímu jednání, byly podrobeny invazivním lékařským zákrokům bez udělení informovaného souhlasu, a v souvislosti s tím posoudil přiměřenost právního rámce upravujícího chování lékařů při provádění uvedených lékařských zákroků, jakož i přiměřenost právního rámce upravujícího postup orgánů při prošetřování trestních oznámení stěžovatelek. Je rovněž vyzván, aby přezkoumal, zda příslušné orgány v trestním řízení týkajícím se údajných lékařských zákroků bez souhlasu provedly důkladné, účinné a rychlé vyšetřování a zda poskytly dostatečnou ochranu právu stěžovatelek na respektování jejich osobní integrity, ve světle jejich zranitelnosti jakožto žen s mentálním postižením vystavených sexuálnímu zneužívání v institucionálním kontextu.

Je nesporné, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno, ale účastníci řízení se přou o to, zda byla ukončení těhotenství provedena s jejich souhlasem. Účastníci řízení jsou rovněž ve sporu ohledně ukončení těhotenství u třetí stěžovatelky a antikoncepčních opatření vůči všem třem stěžovatelkám. Soud přezkoumá faktické aspekty každé stížnosti.

Vzhledem k subsidiární povaze svého úkolu a uznáváje, že musí být opatrný při přebírání role soudu prvního stupně v utváření skutkových závěrů, není-li to vzhledem k okolnostem konkrétního případu nevyhnutelné, považuje Soud za vhodné nejprve přezkoumat, zda byly stížnosti stěžovatelek na špatné zacházení ze strany vnitrostátních úřadů náležitě prošetřeny (viz rozsudek ze dne 21. 1. 2021, Shmorgunov a Ostatní proti Ukrajině, č. 15367/14 a 13 dalších, bod 326.).

Povinnost vést efektivní vyšetřování

Soud odkazuje na obecné zásady shrnuté v rozsudku X. a Ostatní proti Bulharsku (citováno výše,

body 184. až 190.).

Vnitrostátní vyšetřování při několika příležitostech dospělo k závěru, že před rokem 2006 vnitrostátní právo nevyžadovalo souhlas s uvedenými lékařskými zákroky, ale přesto první a druhá stěžovatelka s potraty souhlasily. Rozhodnutí lékařské komise o ukončení těhotenství byla v každém případě zákonná z důvodu přítomnosti zdravotních komplikací, jako je mentální postižení stěžovatelek. Šetření dospělo k závěru, že vzhledem k neexistenci příslušných lékařských záznamů byla tvrzení týkající se ukončení těhotenství třetí stěžovatelky a antikoncepčních opatření u všech tří stěžovatelek nepodložená a žádná další šetření nebyla provedena.

Vnitrostátní vyšetřování se zaměřilo na to, zda skutkové okolnosti odhalily znaky trestných činů nedovoleného ukončení těhotenství, nedovolené sterilizace nebo lékařské nedbalosti, a dospělo k závěru, že v případech stěžovatelek tomu tak není. V důsledku toho státní zástupce čtyřikrát odmítl zahájit trestní vyšetřování stížností stěžovatelek.

Vláda argumentovala, že v průběhu vyšetřování proběhlo důkladné prověření věci a že dospěla k závěru, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno zákonným způsobem a že zbytek stížností byl nepodložený.

Soud poznamenává, že vnitrostátní orgány bezodkladně zahájily vyšetřování tvrzení stěžovatelek, přičemž provedly výsledky stěžovatelek a některých zdravotnických pracovníků z azylového domu a porodnice v Bălți. Předběžné šetření částečně potvrdilo tvrzení stěžovatelek. Z tohoto důvodu se Soud domnívá, že moldavské úřady čelily „sporným“ otázkám ve smyslu judikatury Soudu ohledně neschválených lékařských zákroků u osob s mentálním postižením a měly povinnost podle čl. 3 Úmluvy, aby neprodleně přijaly nezbytná opatření k posouzení věrohodnosti nároků, objasnění okolností případu a určení odpovědných osob (viz výše citovaný rozsudek X. a ostatní proti Bulharsku, bod 201.). Nezdá se však, že by bylo skutečně zahájeno trestní vyšetřování, které by umožnilo shromažďování důkazů (viz rozsudek ze dne 18. 12. 2012, Gasanov proti Moldavské republice, č. 39441/09, bod 53., a rozsudek ze dne 15. 3. 2016, Ciorap proti Moldavské republice, č. 7232/07, bod 62.).

Vyšetřování se v podstatě opíralo o obsah lékařské dokumentace první a druhé stěžovatelky a nesnažilo se ověřit její přesnost. Nepokoušelo se zjistit, zda a za jakých okolností první a druhá stěžovatelka souhlasily, jak se tvrdilo, s uvedenými lékařskými zákroky, přestože svědecké výpovědi byly rozporuplné. Nebylo potvrzeno, že podpis na formuláři patří druhé stěžovatelce, a nenašla se žádná stopa o obdržení souhlasu od první stěžovatelky. Navíc navzdory konkrétním pokynům vyšetřujícího soudce šetření nikdy nehodnotilo, do jaké míry byly stěžovatelky schopny vyjádřit platný souhlas s ohledem na jejich mentální postižení.

Vyšetřování se rovněž nepokusilo objasnit nad rámec lékařských záznamů, zda údajné lékařské zákroky nezanechaly stopy na tělech stěžovatelek. Neuskutečnil se žádný pokus o výslech ostatních obyvatel azylového domu ohledně údajného potratu třetí stěžovatelky nebo o dalších obyvatelkách, které otěhotněly, navzdory přítomnosti důkazů podporujících její tvrzení. Nebyla provedena žádná další lékařská vyšetření, která by prokázala, zda bylo v děložní stěně první stěžovatelky zapuštěno antikoncepční zařízení, navzdory jí předloženým důkazům, a pokud ano, zda to vedlo k její trvalé neschopnosti mít dítě. Nedošlo k žádnému pokusu o prošetření tvrzení druhé a třetí stěžovatelky týkajícího se antikoncepčních prostředků, které jim byly implantovány, jako jsou lékařské prohlídky nebo šetření ohledně tvrzení druhé stěžovatelky, že jí byl takový prostředek vyjmut v roce 2014.

Vyšetřování se zaměřilo na to, zda byly odhaleny znaky různých trestných činů, z nichž se žádný netýkal nedobrovolných lékařských zákroků.

Výše uvedené úvahy jsou dostatečné k tomu, aby Soud mohl dospět k závěru, že úřady neprovedly účinné vyšetřování obvinění stěžovatelek ze špatného zacházení, přestože byl případ po odvolání stěžovatelek čtyřikrát znovu otevřen. Vyšetřování nezohlednilo zranitelnost stěžovatelek ani aspekty pohlaví a postižení ve vztahu k jejich stížnostem týkajícím se institucionalizovaného lékařského násilí vůči nim.

Podle názoru Soudu všechny výše uvedené úvahy naznačují, že vnitrostátní orgány neprovedly dostatečné vyšetřování, nepřijaly všechna přiměřená opatření k objasnění skutečností projednávané věci a neprovedly úplnou a pečlivou analýzu důkazů. Zjištěná opomenutí se zdají být dostatečně závažná, aby bylo možné mít za to, že provedené vyšetřování nebylo efektivní z hlediska čl. 3 Úmluvy.

Po výše uvedeném závěru, že vyšetřování obvinění stěžovatelek bylo neúčinné, má Soud za to, že již nebyly povinny se odvolávat proti rozhodnutí státního zástupce, kterým odmítl zahájit trestní stíhání, za účelem vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků (viz *mutatis mutandis*, rozsudek ze dne 11. 2. 2020, Vovk a Bogdanov proti Rusku, č. 15613/10, bod 75). Pokud jde o občanskoprávní opravné prostředky navrhované vládou, Soud opakuje svou stálou judikaturu, v níž uvádí, že odškodnění přiznané v občanskoprávním řízení nelze považovat za dostatečné pro splnění pozitivních závazků státu podle čl. 3 Úmluvy, jako takový občanskoprávní opravný prostředek je zaměřen spíše na přiznání náhrady škody než na identifikaci a potrestání odpovědných osob (viz např. rozsudek ze dne 13. 6. 2017, Kosteckas proti Litvě, č. 960/13, bod 46.).

V souladu s tím Soud zamítá námitku vlády o nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků (viz body 63., 66. výše) a konstatuje, že došlo k porušení procesní části čl. 3 ve vztahu ke všem stěžovatelkám, pokud jde o jejich obvinění z nucených potratů a nucené antikoncepce.

Z výsledků vyšetřování Soud rozlišuje dva prvky, které je třeba dále analyzovat a které odpovídají hmotným závazkům státu podle čl. 3 Úmluvy. První prvek se týká strukturální otázky týkající se právního rámce a jeho implementace s ohledem na ochranu žen s mentálním postižením před vynucenými lékařskými zásahy, jako jsou potraty a antikoncepce. Druhý prvek se týká osobní situace každé stěžovatelky a zejména toho, jakému zacházení byly vystaveny, jeho důsledků a toho, jak byly příslušné zákony uplatňovány v praxi.

Povinnost zavést vhodný legislativní a regulační rámec

Soud v minulosti rozhodl, že státy mají pozitivní povinnost zajistit účinné právní záruky na ochranu žen před nedobrovolnou sterilizací, se zvláštním důrazem na ochranu reprodukčního zdraví žen romského původu, které ochranu před sterilizací vyžadovaly zejména z důvodu historie nesouhlasné sterilizace páchané na této zranitelné etnické menšině (viz výše citované rozsudky V. C. proti Slovensku, body 154. a 155., a I. G. a Ostatní proti Slovensku, body 143. až 146.). Tato povinnost nabývá zvláštního významu v souvislosti s veřejnou službou s povinností chránit zdraví a blaho lidí, zejména tam, kde jsou zvláště zranitelní a jsou pod výlučnou kontrolou úřadů. Za určitých okolností může vyžadovat přijetí zvláštních opatření a záruk (viz *mutatis mutandis* výše uvedený rozsudek X. a Ostatní proti Bulharsku, bod 180.).

Ve světle těchto zásad Soud konstatuje, že státy mají zvýšenou povinnost chránit osoby s mentálním postižením, které byly stejně jako stěžovatelky v projednávané věci svěřeny do péče veřejné instituce, která je odpovědná za zajištění jejich bezpečí a blahobytu, a které nemají rodinu, nebyly omezeny ve svéprávnosti a nemají žádného právního zástupce, a proto jsou ve zvláště zranitelné situaci (viz *mutatis mutandis*, rozsudek velkého senátu ze dne 31. 1. 2019, Rooman proti Belgii, č. 18052 /11, bod 246.). To platí tím spíše, pokud jde o ochranu jejich reprodukčních práv. Soud nyní bude zkoumat, zda existovaly dostatečné právní záruky pro účinnou ochranu žen s mentálním

postižením před nucenými potraty a antikoncepčními opatřeními.

Soud na úvod poznamenává, že strany jsou ve sporu ohledně toho, zda vnitrostátní právo vyžadovalo souhlas stěžovatelek k dotčeným lékařským zákrokům, a pokud ano, zda byl předpokládán, a pokud ne, zda stěžovatelky poskytly svobodný a informovaný souhlas.

Zdá se, že vnitrostátní orgány došly zejména k závěru, že před rokem 2006 vnitrostátní právo nevyžadovalo souhlas pro uvedené lékařské zákroky, zatímco vláda ve svých podáních tvrdila, že vnitrostátní právo vyžaduje ústní souhlas, nikoli předchozí písemný souhlas.

Stěžovatelky zpochybnily existenci právních předpisů v žalovaném státě zaměřených na ochranu osob s mentálním postižením, jako jsou ony samotné, před nucenými lékařskými zásahy a vedoucích k potrestání odpovědných osob. Tvrdily zejména, že vnitrostátní právo a praxe nevyžadují jejich souhlas s takovými zásahy, a v důsledku toho neexistuje žádná trestněprávní legislativa, která by trestala pachatele nucených potratů a antikoncepčních opatření, a že právě z tohoto důvodu došlo k porušení jejich práv.

Soud poznamenává, že text moldavského zákona zavedl systém „předpokládaného souhlasu“ pro všechny lékařské zákroky, které „nepředstavovaly významné riziko pro pacienta nebo kde nebylo pravděpodobné, že by narušily jeho intimitu“ a že předpokládaný souhlas měl lékař písemně potvrdit ve zdravotnické dokumentaci pacienta. Minimálně od července 2007 zákon vyžadoval písemný souhlas s rozsáhlým výčtem lékařských zákroků. Existují výslovná zákonná ustanovení týkající se svobody rozhodovat o mateřství a reprodukci a zákazu omezování práv pouze z důvodu duševního zdraví. Ministerská vyhláška z roku 1994 povolovala ukončení těhotenství v případech zdravotních kontraindikací, jako je mentální postižení jakéhokoli stupně závažnosti. Tento předpis neobsahoval žádný odkaz na souhlas pacienta, na rozdíl od jeho aktualizované verze z roku 2020, ale zdá se, že z něj vyplývá, že u osob s poruchami duševního zdraví by relevantní dokumenty byly předávány mezi zdravotnickými zařízeními (azylový dům a lékařská komise pro ukončení těhotenství) přímo, bez účasti pacientky.

Ani vnitrostátní úřady, ani vláda netvrdily, že dotčené zásahy byly provedeny za účelem záchrany životů stěžovatelek, a proto bylo výjimečně umožněno jejich provedení bez jejich předchozího souhlasu. Soud proto souhlasí s vládou, že podle vnitrostátního práva byl pro uvedené zákroky vyžadován souhlas stěžovatelek a že musel být buď písemně potvrzen lékařem ve zdravotnické dokumentaci, nebo vyjádřen písemně pacientem. Soud považuje opačný závěr vnitrostátních orgánů a lékařských odborníků za zarážející.

Soud poznamenává, že i když Úmluva sama o sobě nepředepisuje konkrétní formu souhlasu, jakmile vnitrostátní právo stanoví určité specifické požadavky, je třeba je splnit (viz rozsudek ze dne 9. 6. 2015, G. H. proti Maďarsku, č. 54041/14). Soud však znovu zdůrazňuje, že zásada legality vyžaduje, aby státy nejen respektovaly a uplatňovaly předvídatelným a konzistentním způsobem zákony, které přijaly, ale také jako nezbytnou součást zajistily právní a praktické podmínky pro jejich provádění (viz *mutatis mutandis*, rozsudek velkého senátu ze dne 28. 9. 2005, Broniowski proti Polsku, č. 31443/96, body 147. a 184., a rozsudek ze dne 24. 6. 2014, Petrova proti Lotyšsku, č. 4605/05, bod 95.)

Soud zároveň bere na vědomí mezinárodní standardy týkající se informovaného souhlasu obecně a také pokud jde o osoby s duševními poruchami. Zejména Oviedská úmluva vyžaduje souhlas se všemi lékařskými zákroky, s několika výjimkami, které nezahrnují situaci stěžovatelek, a zajišťuje dostupnost informací poskytovaných pacientům a platnost odporu proti lékařskému zákroku, který není určen k tomu, aby léčil duševní poruchu, když je pacient schopen vyjádřit souhlas. Světová zdravotnická organizace se dále zasazuje o systémy podporovaného rozhodování, které mají zajistit,

aby osoby se zdravotním postižením měly přístup k podpoře, kterou mohou potřebovat při uplatňování své způsobilosti k právnímu jednání a při přijímání vlastních rozhodnutí. Taková podpora by měla být bez střetu zájmů nebo nepatřičného vlivu, měla by zahrnovat poskytování snadno srozumitelných informací a neměla by se snažit převádět rozhodovací práva na třetí strany.

Soud již dříve rozhodl, že právní rámec navržený pro účely stanovení podmínek pro zákonný potrat by měl být „vytvořen koherentním způsobem, který umožňuje, aby různé legitimní zájmy byly zohledněny přiměřeně a v souladu se závazky vyplývajícími z Úmluvy“ (viz rozsudek velkého senátu ze dne 16. 12. 2010, A., B. a C. proti Irsku, č. 25579/05, bod 249.). Soud musí určit, zda s ohledem na konkrétní okolnosti případu, a zejména na povahu rozhodnutí, která mají být přijata, byl jednotlivec zapojen do rozhodovacího procesu, viděného jako celek, v míře dostatečné k tomu, aby byla poskytnuta požadovaná ochrana jeho zájmům (viz *mutatis mutandis*, rozsudek ze dne 8. 7. 1987, W. proti Spojenému království, č. 9749/82, body 62. a 64.). Soud již rozhodl, že v souvislosti s přístupem k umělému přerušování těhotenství by měl příslušný postup zaručit těhotné ženě alespoň možnost být osobně vyslechnuta a měly by být vzaty v úvahu její názory. Příslušný orgán nebo osoba by také měly vydat písemné odůvodnění svého rozhodnutí (viz rozsudek ze dne 20. 3. 2007, Tysiąc proti Polsku, č. 5410/03, bod 117., a rozsudek ze dne 30. 10. 2012, P. a S. proti Polsku, č. 57375/08, bod 99.). Tyto principy jsou o to důležitější v kontextu osob s mentálním postižením, které jsou vyzývány k vyjádření souhlasu s potratem a antikoncepcí.

Soud poznamenává, že případ stěžovatelek není izolovaný a že vnitrostátní spis odkazuje na další potraty provedené na ženách ze stejného azylového domu. Tato praxe je zvláště znepokojivá, když podmínky, za kterých jsou osoby s mentálním postižením vyzývány k vyjádření svého souhlasu, jsou nejasné, a to do té míry, že se zdá, že sami odborníci pochybují, zda by takové osoby vůbec měly být požádány o souhlas (viz bod 117. výše).

Jak zjistily mezinárodní orgány, obecně v lidských společnostech a konkrétněji v Moldavské republice existují škodlivé stereotypy, podle kterých by osoby s mentálním postižením neměly plodit děti a které vedou k různému porušování lidských práv, pokud jde o osoby se zdravotním postižením, zejména ženy s mentálním postižením. Mezinárodní orgány rovněž zjistily nedostatky v moldavské legislativě a lékařských protokolech týkající se informovaného souhlasu v souvislosti s obdobnými intervencemi a požadovaly legislativní reformy, které by zabránily nekonsensuálním lékařským zákrokům u osob s mentálním postižením.

V této souvislosti a na pozadí obecného právního ustanovení o souhlasu se všemi lékařskými zákroky, které je na první pohled neutrální, Soud sleduje paternalistický tón nařízení ministerstva z roku 1994 o ukončení těhotenství ve vztahu k osobám s mentálním postižením (viz také V. C. proti Slovensku, citovaný výše, bod 114.). Na jedné straně předpis označil mentální postižení za kontraindikaci těhotenství bez dalšího hodnocení zdravotních rizik, což samo o sobě odporuje mezinárodními standardům a na druhé straně předpis zcela vyloučil dotčené ženy z předávání jejich lékařských dokumentů mezi zdravotnickými zařízeními, což odráží omezený rozsah, v jakém je žena s mentálním postižením zapojena do procesu rozhodování o vlastním těhotenství.

Vláda dále neprokázala existenci jakýchkoli zákonných ustanovení, záruk a mechanismů určených k podpoře osob, jako jsou stěžovatelky, které jsou mentálně postižené, ale nebyly zbaveny způsobilosti právně jednat, vyjádřit platný a plně informovaný souhlas s lékařskými zákroky, zejména pokud jde o potraty a antikoncepci. Zdá se, že i aktualizované vnitrostátní normy z roku 2020 přenášejí rozhodnutí na právního zástupce a nepočítají se situacemi, jako je situace stěžovatelek. V této souvislosti vláda neprokázala, že by existovala praxe poskytování informací osobám s mentálním postižením způsobem, který je jim dostupný.

Z výsledků vnitrostátního šetření naopak vyplývá, že vnitrostátní orgány se domnívaly, že před

rokem 2006 nebyl souhlas v případech mentálního postižení vůbec vyžadován, i když byl ve skutečnosti vyžadován. Výpovědi zdravotnického personálu odrážejí paternalistický přístup ke stěžovatelkám, neboť zaměstnanci se domnívali, že je normální, že rozhodnutí o ukončení těhotenství učinil lékař v psychiatrické léčebně nebo lékařská komise bez souhlasu stěžovatelek.

Co se týče trestní legislativy, Soud poznamenává, že domácí vyšetřování dospělo k závěru, že tvrzení stěžovatelek neodhalily znaky takových trestných činů, jako je nezákonné ukončení těhotenství, nezákonná sterilizace nebo nedbalostní lékařská péče. Soud s tímto hodnocením souhlasí, nikoli však kvůli údajnému souhlasu stěžovatelek s lékařskými zákroky, ale proto, že trestní legislativa žalovaného státu byla nedostatečná, a proto nebyla schopna ochránit stěžovatelky před nedobrovolným potratem a antikoncepcí.

I když by se situace měla zlepšit s národní implementací Istanbulské úmluvy, která vyžaduje kriminalizaci nucených potratů, Soud konstatuje, že vnitrostátní trestní právo neposkytuje účinnou ochranu proti takovým invazivním lékařským zákrokům prováděným bez platného souhlasu pacienta.

Po zvážení výše uvedených prvků Soud shledal, že stávající moldavský právní rámec – který postrádá záruku získání platného, svobodného a předchozího souhlasu s lékařskými zákroky od mentálně postižených osob, adekvátní trestní legislativu, která by odrazovala od praxe lékařských zákroků bez souhlasu prováděných na osobách s mentálním postižením obecně a na ženách zvláště, a další mechanismy k zabránění takového zneužívání osob s mentálním postižením obecně a žen zvláště – nespĺňuje požadavek vyplývající z pozitivní povinnosti státu stanovit a účinně uplatňovat systém poskytující ochranu ženám žijícím v psychiatrických ústavech před závažným porušením jejich integrity a je v rozporu s čl. 3 Úmluvy.

Povinnost chránit fyzickou integritu stěžovatelek

Stěžovatelky tvrdily, že byly bez svého souhlasu podrobené invazivním lékařským zákrokům v porodnici Bălți, která je veřejnou nemocnicí, poté, co tam byly poslány z azylového domu, kde byly umístěny do ústavní péče.

I když za činy a opomenutí zdravotnického personálu těchto veřejných nemocnic jednoznačně nese odpovědnost žalovaný stát, tak podle Úmluvy (viz rozsudek ze dne 9. 3. 2004, Glass proti Spojenému království, č. 61827/00, bod 71., a rozsudek G. B. a R. B. proti Moldavské republice, citovaný výše, bod 25.) různé role těchto nemocnic vyžadují, aby skutkové okolnosti údajného špatného zacházení byly zkoumány současně z hlediska negativních a pozitivních závazků státu podle čl. 3 Úmluvy.

Stížnosti ohledně ukončení těhotenství

Je nesporné, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno v porodnici v Bălți poté, co je tam poslali zástupci azylového domu. Ačkoli vláda tvrdila, že druhá stěžovatelka byla hospitalizována s „probíhajícím spontánním potratem [*în evoluție*]“, rozhodnutí lékařské komise a domácí vyšetřovací orgány se spoléhaly výhradně na její mentální postižení jako na lékařský důvod potratu a nikdy netvrdily, že k potratu došlo přirozeně bez vnějšího zásahu. Jak bylo uvedeno výše, souhlas stěžovatelek nebylo možné předpokládat a musel být potvrzen písemně buď ve zdravotnické dokumentaci, nebo na zvláštním formuláři (viz bod 117. výše).

Soudu nebyl předložen žádný důkaz vypovídající o souhlasu, pokud jde o první stěžovatelku.

Pokud jde o druhou stěžovatelku, je třeba poznamenat, že vnitrostátní orgány nebyly schopny dospět k závěru, že skutečně podepsala příslušný formulář souhlasu. I za předpokladu, že formulář podepsala bez jakýchkoli právních záruk, které by jí pomohly vyjádřit platný souhlas, a s ohledem na její zranitelnost kvůli svému mentálnímu postižení, přestože si zachovala plnou způsobilost

k právnímu jednání (jak je uvedeno výše v bodě 128.), Soud není přesvědčen, že jednoduché ručně psané písmeno „M“ by mohlo představovat platně vyjádřený souhlas s ukončením jejího těhotenství (viz též výše uvedený rozsudek V. C. proti Slovensku, bod 112.).

Ačkoli nic nenasvědčuje tomu, že by zdravotnický personál jedné z nemocnic jednal s úmyslem špatného zacházení s první a druhou stěžovatelkou, projevil se přesto hrubým nerespektováním jejich práva na autonomii a volbu jakožto pacientů. Soud proto dospěl k závěru, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy z důvodu potratů první a druhé stěžovatelky.

Pokud jde o třetí stěžovatelku, vnitrostátní orgány shledaly, že její tvrzení byla nepodložená, protože její lékařská dokumentace neobsahovala žádný záznam o těhotenství a nikdy nepřistoupily k hlubšímu vyšetřování, a to i přes svědecké výpovědi podporující tvrzení stěžovatelky. Sama třetí stěžovatelka není schopna samostatně předložit důkazy s ohledem na okolnosti, za kterých otěhotněla - znásilnění lékařem v azylovém domě, kde měla bydliště - a s ohledem na její další pobyt v azylovém domě a nedostatek příbuzných.

Soud poznamenává, že potíže s prokázáním toho, zda byla nějaká tvrzení třetí stěžovatelky ze špatného zacházení pravdivá, pramení z toho, že úřady nevyšetřily její obvinění účinně (viz rozsudek ze dne 6. 10. 2009, Petru Roșca proti Moldavsku, č. 2638/05, bod 42., a rozsudek ze dne 21. 9. 2010, Popa proti Moldavsku, č. 29772/05, bod 39.). Soud v této souvislosti opakuje, že ve všech případech, kdy není schopen zjistit přesné okolnosti případu z důvodů objektivně přičitatelných státním orgánům, je na žalované vládě, aby uspokojivým a přesvědčivým způsobem vysvětlila proběhlé události a předložila solidní důkazy schopné vyvrátit stěžovatelova tvrzení (viz rozsudek ze dne 26. 2. 2008, Mansuroğlu proti Turecku, č. 43443/98, bod 80., s dalšími odkazy). I když Soud musí být opatrný při přebírání role soudu prvního stupně při prokazování skutkového děje, pokud tomu vzhledem k okolnostem konkrétního případu nelze předejít, je připraven vzít v úvahu kvalitu vnitrostátního řízení a případné nedostatky v rozhodovacím procesu (viz rozsudek Bouyid, cit. výše v bodě 85.).

Soud znovu opakuje, že pokud předmětné události proběhnou zcela nebo z velké části za výlučného vědomí vnitrostátních orgánů, jako je tomu v případě osob pod jejich kontrolou ve vazbě, tak vznikají silné skutkové domněnky, pokud jde o zranění, ke kterému došlo během takového zadržení. Důkazní břemeno je pak na vládě, aby poskytla uspokojivé a přesvědčivé vysvětlení předložením důkazů prokazujících skutečnosti, které zpochybňují popis událostí uvedený obětí. Pokud takové vysvětlení chybí, může Soud vyvodit závěry, které mohou být pro vládu nepříznivé. To je odůvodněno tím, že osoby ve vazbě jsou ve zranitelném postavení a úřady jsou povinny je chránit (tamtéž, bod 83.).

Jak Soud uvedl výše, stěžovatelky se nacházely ve zvláště zranitelné situaci a byly svěřeny do výhradní péče orgánů veřejné moci. Vedení azylového domu v Bălți mělo trvalou povinnost zajistit bezpečnost, zdraví a pohodu obyvatel, o které se starali, včetně třetí stěžovatelky. Za těchto okolností, s ohledem na jejich kontrolu nad třetí stěžovatelkou jak v době událostí, tak v současné době z důvodu jejího trvalého pobytu ve stejném psychiatrickém ústavu, je důkazní břemeno na vládě, aby poskytla uspokojivé a přesvědčivé vysvětlení jejich obvinění.

Soud na základě dokumentů předložených vládou poznamenává, že vnitrostátní orgány omezily své šetření na lékařskou dokumentaci stěžovatelky a prokázaly, že nikdy nebyla těhotná. Výpovědi svědků však na jedné straně odhalily, že potraty u žen v azylovém domě byly běžnou praxí, a na druhé straně, že třetí stěžovatelka byla v určitém okamžiku těhotná.

I když tedy zdravotní dokumentace třetí stěžovatelky od roku 2000 neobsahovala žádné informace o těhotenství a souvisejícím potratu, tak prokázané znásilnění obyvatel azylového domu (včetně třetí stěžovatelky), prokázané nucené potraty u první a druhé stěžovatelky a nedostatky v právním rámci

určeném k ochraně kterékoli ženy v situaci třetí stěžovatelky před takovým špatným zacházením umožňují Soudu dospět k závěru, že existují důkazy ve prospěch její verze událostí, a tudíž by se důkazní břemeno mělo přesunout na vládu. Vláda však přesvědčivě neprokázala, proč výše uvedené důkazy nemohly sloužit k potvrzení tvrzení stěžovatelky. Neposkytla uspokojivé a přesvědčivé vysvětlení toho, v čem se situace třetí stěžovatelky lišila od situace první a druhé stěžovatelky a proč šetření, které skončilo zamítnutím jejího trestního oznámení, bylo neprůkazné, což vedlo k tomu, že Soud nemohl z výsledků vyšetřování čerpat žádné podklady (viz rozsudek velkého senátu ze dne 13. 12. 2012, El-Masri proti Bývalé jugoslávské republice Makedonii, č. 39630/09, body 165. až 167.).

Ve světle výše uvedeného má Soud za to, že může vyvodit závěry na podporu verze událostí třetí stěžovatelky z toho, že vnitrostátní orgány neprovedly smysluplné vyšetřování a nevyvrátily tvrzení třetí stěžovatelky nebo neposkytly přijatelné vysvětlení. Soud považuje tvrzení třetí stěžovatelky za dostatečně přesvědčivá a prokázaná. Soud proto shledává, že i u třetí stěžovatelky došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho hmotněprávní části.

Stížnosti týkající se antikoncepčních opatření a neschopnosti počít děti

Vláda uvedla, že tvrzení stěžovatelek o implantaci nitroděložních tělísek do jejich těla krátce po jejich potratech byla nepodložená, protože domácí vyšetřování dospělo k závěru, že neexistují žádné lékařské záznamy, které by podporovaly tvrzení stěžovatelek. Všechny tři stěžovatelky tvrdily opak; první stěžovatelka rovněž tvrdila, že po nesouhlasných lékařských zákrocích již nebyla schopna mít dítě.

První stěžovatelka, která od roku 2013 nepobývá v azylovém domě, předložila lékařskou zprávu naznačující možnost zabudování nitroděložního tělíska do jejího těla. Nebylo provedeno žádné další vyšetřování, které by tuto možnost vyloučilo nebo potvrdilo, a to nezávisle ani stěžovatelkou, ani vnitrostátními orgány při vyšetřování trestných činů.

Soud konstatuje, že shrnutí ultrazvukového vyšetření předložené první stěžovatelkou - jehož pravost nebyla zpochybněna - naznačovalo přítomnost cizího tělesa v její cervikální dutině v dubnu 2014. Skutečnost, že následně nebylo možné extrahovat předpokládané nitroděložní tělísko, se nedistancuje od prvotních nálezů z ultrazvuku, a mohlo by být možným důsledkem toho, že tělísko bylo zapuštěno.

Soud rovněž poznamenává, že vláda netvrdila, že první stěžovatelka nevykazovala žádné takové známky při opuštění azylového domu rok před provedením ultrazvukového vyšetření a domácí vyšetřování, když mu byla poskytnuta příležitost, se tímto nezabývalo.

Jak bylo uvedeno výše, potíže s určením toho, zda byla obvinění první stěžovatelky ze špatného zacházení opodstatněná, pramení z toho, že úřady účinně nevyšetřily její obvinění, což již vedlo ke zjištění porušení procesní části čl. 3 Úmluvy (viz odstavec 109. výše).

Ve světle výše uvedeného a výše popsané praxe, která se snažila zabránit ženám v azylovém domě mít děti, Soud považuje za dostatečně prokázané, že cizí těleso popsané v lékařské zprávě poskytnuté první stěžovatelkou bylo implantováno do jejího těla jako antikoncepční opatření, zatímco byla pod dohledem v azylovém domě. Rovněž poznamenává, že vláda nepředložila žádný důkaz, který by mohl zpochybnit tvrzení první stěžovatelky. Soud proto považuje tuto skutečnost za prokázanou a dochází k závěru, že ve vztahu k první stěžovatelce došlo k porušení hmotněprávní části čl. 3 Úmluvy.

S ohledem na toto zjištění má Soud za to, že není nutné samostatně zkoumat stížnost první stěžovatelky týkající se její neschopnosti počít děti.

Druhá a třetí stěžovatelka jsou dodnes rezidentkami azylového domu. Druhá stěžovatelka uvedla, že v roce 2014 bylo z jejího těla extrahováno nitroděložní tělísko, ale neposkytla Soudu žádné důkazy nebo podrobnosti na podporu tohoto tvrzení, například zda extrakci provedl gynekolog v azylovém domě nebo mimo něj. Třetí stěžovatelka nepředložila žádné důkazy ani podrobnosti na podporu svého tvrzení, že do jejího těla bylo implantováno nitroděložní tělísko.

Vzhledem k neexistenci *prima facie* důkazů, které by mohly přenést důkazní břemeno na žalovanou vládu, a vzhledem k výše uvedenému závěru, že v tomto případě nebylo provedeno žádné účinné vyšetřování, nemůže Soud učinit závěr, zda druhá a třetí stěžovatelka byly podrobeny nucené antikoncepci. Dospívá proto k závěru, že v jejich ohledu nedošlo k porušení hmotněprávní části čl. 3 Úmluvy.

(...)

VÝROK

Z těchto důvodů Soud:

Připojuje k právnímu posouzení předběžnou námitku vlády ohledně nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků a *zamítá ji*;

Prohlašuje stížnost za přijatelnou;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho procesní části, pokud jde o nucené potraty a nucenou antikoncepci u všech tří stěžovatelek;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho hmotněprávní části, pokud jde o nucené potraty u všech tří stěžovatelek, a o nucenou antikoncepci u první stěžovatelky;

Rozhoduje, že nedošlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho hmotněprávní části, pokud jde o nucenou antikoncepci ve vztahu k druhé a třetí stěžovatelce;

Rozhoduje

že žalovaný stát má zaplatit stěžovatelkám, do tří měsíců ode dne nabytí právní moci rozsudku, v souladu s čl. 44 odst. 2 Úmluvy následující částky, které mají být převedeny na měnu žalovaného státu podle kurzu platného v den vypořádání:

(i) 30.000 EUR (třicet tisíc eur) plus případnou daň, která může být účtována, z titulu nemajetkové újmy první stěžovatelce;

(ii) 25.000 EUR (dvacet pět tisíc eur) plus případnou daň, která může být účtována, z titulu nemajetkové újmy druhé a třetí stěžovatelce;

(iii) 5.000 EUR (pět tisíc eur) plus případnou daň, která může být účtována stěžovatelkám, jako náhradu nákladů řízení společně všem stěžovatelkám, které mají být zaplacený na bankovní účet jejich právního zástupce;

že od uplynutí výše uvedené lhůty tří měsíců až do zaplacení bude stanovená částka navyšována o prostý úrok se sazbou rovnající se sazbě marginální zápůjční facility Evropské centrální banky platné v tomto období, zvýšené o tři procentní body;

Zamítá zbytek nároku stěžovatelek na spravedlivé zadostiučinění.

(Zpracoval Mgr. Josef Zelinka)